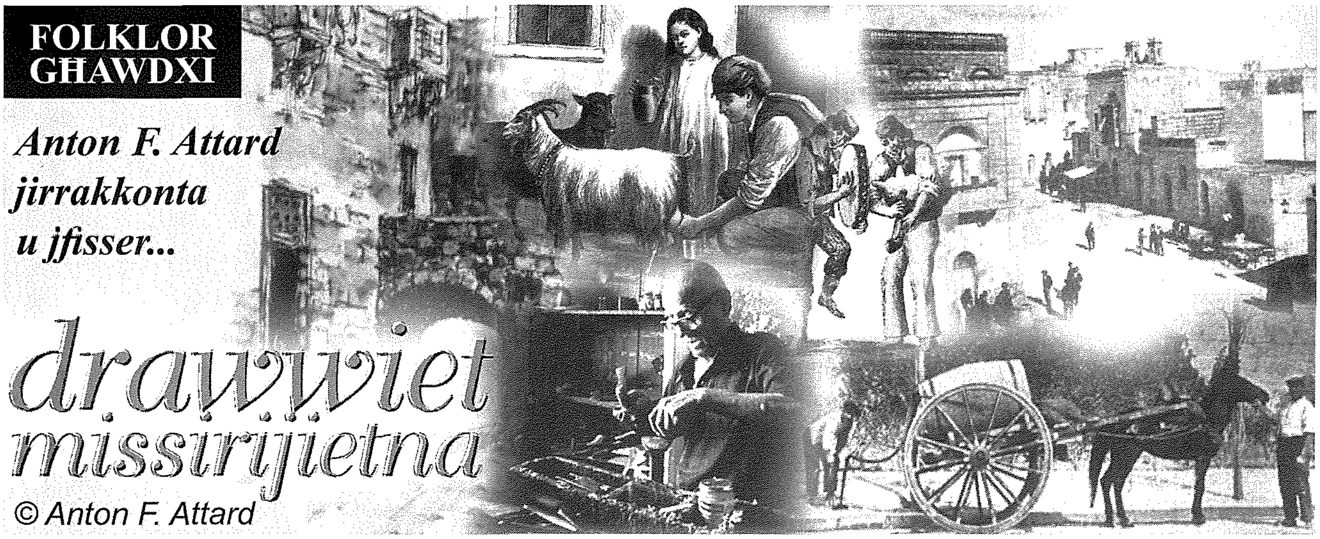

IS-SNAJJA' QODMA F'GĦAWDEX

(L-Erbgħin Parti)

IL-MAGNI TAT-TĦIN F'GĦAWDEX

L-imtieħen antiki u tradizzjonali tar-riħ kienu għadhom jaħdmu sa l-ewwel snin tas-seklu 20. Ix-Xagħra minbarra ż-żewġt imtieħen tar-riħ li għadhom weqfin kien hemm ukoll żewġ postijiet oħra - żewġ imtieħen tal-miexi - fejn il-bdiewa kienu jitħnu l-qamħ u l-ġwież biex imantnu lilhom infushom u l-annimali li kienu jrabbu. Dawn il-lokalitajiet kienu attrezzati bil-bgħula jew żwiemel biex jagħmlu dan ix-xogħol. Imma sa dan it-tant bdew deħlin il-magni li jaħdmu bl-istim, li kienu aktar b'saħħithom u tħaddimhom xħin trid għax la kienu jiddependu mir-riħ u lanqas mill-bhejjem bħall-imtieħen l-antiki. Għall-ħabta ta' l-1880 Francesco Galea, magħruf bħala s-Sur Ċikk ta' l-Erbgħa, kien waqqaf 'magna tad-dqiq' kif kienet tissejjaħ fi Triq Sant' Antnin, l-Imġarr, sewwa sew fil-bidu tat-telgħa. Fl-1890 kien waqqaf oħra r-Rabat, in-naħa ta' isfel fi Triq it-Tiġrija (illum Triq Fortunatu Mizzi), f'għalqa li kienet ġnien bis-siġar tal-frott u b'siġra tal-lumi f'nofsha. Dawn l-ewwel magni kienu jaħdmu bil-faħam. Infatti fit-23 ta' April, 1907, is-Sur Ċikk, li kien joqgħod Nru. 15 Strada Corsa, Vittoria, kien applika għall-permess biex jibni żewġ imħażen ħdejn il-magna tar-Rabat "... *per depositare carbone et altri oġġetti che servono per uso della macchina, come si vede marcato in rosso nell' annessa pianta.*" Din l-applikazzjoni kienet ġiet approvata fit-22 ta' April, 1907.

Fl-istess żmien kienu ġew minn Malta tlitt irġiel, Ġanni, Spiru u Ċensu, imlaqqmin 'tal-Magna', isimhom magħhom, għax dawn kienu nies li kienu jafu jħaddmu l-magni moderni tat-tħin li jaħdmu bil-mutur.

Il-post fejn fl-1880 kienet twaqqfet l-ewwel Magna tat-Tħin jew tad-Dqiq f'Għawdex, mis-Sur Francesco Galea (is-Sur Ċikk) ta' l-Erbgħa fi Triq Sant' Antnin, l-Imġarr (Ix-Xatt).

Għall-ħabta tas-sena 1920 dawn kienu waqqfu magna fir-raħal tal-Għarb, billi fost l-irħula kollha ta' Għawdex dan ir-raħal, imdawwar kif inhu b'raba' tajjeb għaż-żara', dari kien ikollu l-akbar ammont ta' wċuħ tal-qamħ u tal-maħlut.

It-tlitt irġiel Maltin irmaw din il-magna għat-tħin tal-qamħ fir-raħal tal-Għarb fejn illum joqgħod Pawlinu Formosa fid-dar ta' Nru 93, Triq il-Knisja, il-Fgura. Sa dan it-tant, Ġanni Vella fis-sena 1915 beda jibni magna oħra tat-tħin quddiem il-Villa Rundle (Il-Mall), ir-Rabat, Għawdex. L-applikazzjoni għall-permess meħtieġ kienet saret fit-13 ta' Diċembru, 1920. Dan kien biex tinbena l-kamra tal-mutur "*Nello stabilimento di macinazione del grano*

posto in Sda. Corsa di citta' Vittoria - Intende costruire in detto stabilimento la nuova camera terrana da servire per il motore come e' indicato in rosso nella annessa pianta. L'altezza di detta camera non che di detto muro B C non mai piu' di dodici filati." Il-permess finali fuq l-aħħar pjanta kien ħareġ fid-19 ta' Jannar, 1921. Mela din ma kinitx magna li taħdem bil-faħam, imma bil-mutur. Hawn ta' min igħid ukoll li l-ħajt indikat bl-ittri B C kien in-naħa tat-tramuntana u jagħti għal fuq ir-raba' ta' ħaddieħor. Il-perit li ħa ħsieb il-pjanti u x-xogħol ta' din il-magna kien il-Perit Joseph Refalo mir-Rabat, Għawdex, li fl-aħħar tax-xogħlijiet kien għamel din id-dikjarazzjoni:

"26th January, 1921, 35 Sda Corsa, Vittoria, Gozo. I the undersigned do hereby declare that I assumed the direction and responsibility of the works referred to in Building Notice N. 108 of the year 1920 in terms of subclause 16 of article 79 of the Police Laws as amended by Ordinance XV of 1919. Joseph Refalo."

Fil-frattemp fis-sena 1929 Mikiel Portelli, il-ħaddied, bena post ieħor qrib il-magna l-qadima li kellhom fir-raħal tal-Għarb dawn it-tliet irġiel Maltin li mbagħad qatgħuha li jitilqu minn dan ir-raħal, naturalment biex imorru jaħdmu fil-magna l-ġdida li kienu bnew ir-Rabat. Għalhekk, Portelli xtara l-magna li kellhom dawn l-irġiel u ġab oħra ġdida minn Ipswich, l-Ingilterra. Dawn il-magni, mmexxija minn Ġużepp bin l-istess Mikieli u Antonju Formosa, ir-raġel ta' bint l-istess Mikieli, baqgħu jaħdmu sas-sena 1940 meta bdiet tinħass f'dawn il-gżejjer it-Tieni Gwerra Dinjija bil-għaks u l-ġuħ tagħha. Infatti fi żmien il-gwerra, l-Għarb reġgħet intramat mitħna tal-miexi antika li kienet titħaddem bil-moħbi u fejn il-bdiewa kienu jieħdu l-qamħ u l-maħlut għat-tħin bil-bhejjem tagħhom. Hawn ta' min igħid li x-Xagħra wkoll fis-snin tletin bdew jużaw il-magni għat-tħin u għall-produzzjoni tal-għaġin.

L-aħwa 'tal-Magna' kienu tassew nies tas-sengħa. Jidher li wara l-bidu tas-snin għoxrin, anki l-magna ta' l-Erbgħa qalbet biex tibda taħdem biż-żejt. Difatti jingħad li meta s-Sur Ċikk ta' l-Erbgħa ġab il-magna ġdida tar-Rabat, kien qabbad xi Maltin biex jarmawhielu, imma ma sabux tarf kif jarmawha sewwa, anzi jingħad li xi partijiet minnha rmawhom litteralment bil-maqlub. Għalhekk, kellu jaqa' fuq dawn 'tal-Magna' li b'sabar kbir żarmawha mill-ġdid u rmawha kif suppost.

Jingħad ukoll li meta l-magna ta' l-Erbgħa bdiet taħdem, kien sar ftehim biex dawk ta' l-Erbgħa jaħdmu għall-Gvern u tal-Magna jaħdmu għall-privat.

Hawn ta' min igħid li l-qmuħ u l-ġwież kienu jinġiebu minn Malta bid-dgħajjes tal-Latini, id-dgħajjes ta' Għawdex. Tal-Erbgħa kellhom ukoll id-dgħajsa tagħhom li kienet iġġib ix-xogħol minn Malta. Mix-Xatt ta' l-Imġarr ix-xogħol kien jittella' bil-karrettuni tal-burdnara, imbagħad biż-żmien ta' l-Erbgħa kellhom ukoll it-trakkijiet tagħhom.

Dawn il-magni tat-tħin kienu baqgħu jaħdmu sa ħabta ta' nofs is-snin sittin u kienu jitħnu wkoll kull xorta ta' ġwież. Ta' l-Erbgħa, minbarra li jitħnu l-qamħ u l-ġwież, kienu jbigħu wkoll kull xorta ta' ġwież ieħor, bħal qamħirrum, ċiċri, ħarrub imqatta', pressat, eċċ., u saħansitra kellhom ukoll il-marka tagħhom bl-isem ta' Ġenwina. Iżda bil-mod il-mod it-tħin tad-dqiq beda jinqata' għax beda jiġi lest minn Malta fejn hemm magni kbar jitħnu d-dqiq. Hekk ukoll il-ġwież beda jiġi lest minn Malta u għalhekk ma kienx għad fadal raġuni għall-eżistenza tagħhom.

Id-Direttorju tat-Telefon tas-sena 1950 jagħtina dan it-tagħrif: *Pax Flour Mills, 72/75 Racecourse Street, Rabat, Gozo. Tel. Gozo 109.*

Nota fid-djarju tiegħi tgħid hekk: Illum 11 ta' Ottubru, 1991, għall-ħabta ta' x'il-5 p.m. bdew iwaqqgħu l-magna ta' l-Erbgħa. Bejn is-7.10 p.m. u t-7.45 p.m. rajthom iwaqqgħu ċ-ċumnija permezz ta' *crane* twil ħafna. Inbniet 1890 - twaqqgħet 1991.

U hekk l-aktar magna tat-tħin famuża f'Għawdex - il-*Pax Flour Mills*, wara ħajja ta' 100 sena inqerdet darba għall dejjem biex qatt ma narawha aktar.

Ta' minn isemmi wkoll, bħala kurżità, li fis-sena 1965 Fakond Cauchi ta' 137, Triq Blata, Għarb, beda jaħdem b'mitħna ġdida li titmexxa bl-elettriku u bosta kienu dawk, anki barranin, li kienu jmorru għandu biex jinqdew f'dan ix-xogħol fi żmien qasir ta' ftit minuti.

Riferenzi:

Imħażen tan-Negozjant Fracesco Galea, ara NAG, MH, O1/20,

Magna li titħan il-qamħ ta' Ġanni Vella; Vella kien għamel dawn l-applikazzjonijiet kollha sakemm wasal biex għamel l-aħħar pjanta tal-magna tiegħu li bena quddiem il-Villa Rundle: a) No. 75 of 1915 dated 1st September, 1915; No. 93 of 1915 dated 25th November, 1915; No. 46 of 1916 dated 7th June, 1916; No. 19 of 1918 dated 15th April, 1918; No. 42 of 1918 dated 28 ta' Diċembru, 1918: No. 108 of 1920 dated 13 Diecember, 1920. Il-pjanti juruna li kien isir il-bini, iżda kull darba kienu jżidu u jirranġaw xi ħaġa. L-aħħar pjanta kienet ir-riżultat ta' dan il-proċess kollu. (Arkivju Nazzjonali, Għawdex). Ara NAH, MH, O1/34.

Kan. D. Salv Camilleri, *Ġrajjiet l-Għarb* (mhux ippubblikat).

A Whole New Look

Sharmain's Styling Salon

Our Lady of Victory
Crt/1
Triq ta' Kassia
Qala, Gozo
Tel: 2156 6236